

Bölöni Domokos

Szélrózsa kankalin (I.)

Mondatok az életemről

Gyerekkorom kedvenc étele a mákos laska volt. Falunk fölött domborodott a Mákföld, úgy képzeltem, onnan való a finom eledel: a domb adja a laskát és a mákot, zümmögő szorgosai hozzák rá a mézet. És én csak megeszem.

Mesélték: a hely el van átkozva. A domb mélye kincset hordoz. Mák herceg rejtette oda a gonosz Varjú király elől. Sokan próbálták megszerezni. Ki aranyat, ki ételelixírt kotyvasztott volna belőle. Egy földesúr gyógyszergyárat, mákfeldolgozó kombinátot tervezett, beletörött a bicskájába. A háború miatt nem érkeztek meg a gépek, berendezések, a mák elgazosodott; vagyona maradékát elkártyázta és elitta.

Egyik új rend sem tudott mit kezdeni a Mákfölddel. Juhok, kecskék legeltek, legelnek rajta. Késő ősszel égetik az avart, csípős füstje belengi a szomorkás tájat.

Erdély is ilyen Mákföld. Kincset konokul őrzi, álmodozóit rendre hanyatt vágja. Időnként lángba borul.

Marad néhány kóbor történet róla. Száraz laska, rajta némi kis mák. A mézet rég lenyalták róla.

De azért csak mesélem.

1. EZ A FALU ELADÓ

Most mi vagyunk fent, ti pedig tehettek egy szívességet, rögzítette a tényállást az új gazda, és ajtót-ablakot nyitattott a községházán, hogy a kérelmezők bűzétől mihamarabb megtisztulhasson a levegő. Megmondta ápertén, miben áll a szívesség, pontosan úgy, ahogyan a megyei pártelnök egyértelműsítette a helyzetet, amikor az alulmaradt párt emberei tiltakoztak a tömeges leváltások, az azonnali kinevezések ellen. „*Mi kormányzunk, ti pedig ki...hatjátok.*”

Ekkor már kövezett út vezetett Máktelekre, a kisebbikre, hiszen virtualiter létezik Nagy-Máktelek is. Vagy mit beszélek: Macu-Micu és Macu-Mare. Túlművelt mázolóok heccből elnyugatosították a falu szélén részeg ember módjára bukni kész jelzőtábla szövegét: egyikből lett Big-Mac, a másiból: Little-Mac.

Nagy-Máktelek egyenlő a semmivel. Széthordták a szabadság új betyárjai, a fehérgalléros honfoglalók. Egykori uradalmi hely, semmi sem maradt belőle: az

udvarház, a termelősövetkezet ebeinek harmincadjára jutott gazdasági épületek az utolsó tégláig világga mentek. Kis-Máktelek átélt egy rövid virulási periódust, mint mikor halál előtt még utoljára megvilágosodik az ember; valakik szövetkezeti gazdaságot alakítottak, garázdálkodtak pár éven át, majd a rossz időjárásra hivatkozva fityiszt mutattak a jutalékukat firtató tulajdonosoknak. Majd hirtelen eltűntek, mint szürke szamár a tejködben. Lakóit sűrű egymásutánban vitte az egyetlen lovasfogat a falu dombján ücsörgő temetőbe, végül a lovak gazdája is oda került, azóta magukkal hurcolják halottaikat a szétszóródott utódok.

Az országos választások idején mozgóurnás szavazás zajlott Kis-Mákteleken, tizenegy kapu előtt állt meg a trombitásautó, tíz vénasszony és egyetlen vénember adta le voksát; akikre a hivatalos emberek mondták. Aztán csak a kutyátlan csend. Az összesen négy és fél utcán kísértet sem jár. Volt még egy-két tétova próbálkozás a feltámadásra: egy falábú norvég tengerész földet bérelt, mindenféle gépet vásárolt hozomra, durrogtatta is őket cefetül, míg az élettársa, aki ide csalta, bele nem bolondult, nem az unalomba, hanem a lóháton feljárogató postáslegénybe, s aztán se fehérnép, se tengerész, elhúzott ki-ki a maga örömébe. Csak a rakás ócskavas. Egy másik őrült kendert kívánt természetni. Idejekorán lecsukták. A *Nagy vállalkozók* sorozat új fejezete a napokban indult, közönségsiker lesz. Feljött Kis-Máktelekre egy nagy és szép és hosszú, csupafény autó, a buszban irodát rendeztek be, tévé is van benne, isten bizony, s mindenféle számoló gépezetek, no és az illetők eljárták mind a tíz lakost (az öregember időközben elhunyt): szíveskedjenek kijönni a kapuba s fel a buszra — ajándékot kapnak. Hozzák a buletint, az átvétel aláírása végett. No, eregélnek a nanók, nem győzik csodálni a mozgó palota csillogását, egyik ámulatból a másikba. Feljegyezik adataikat, reszketegen aláírják, a szemes masina fényképezi őket, és nyomban ki is veti a színes képet, ez a ráadás a sok finom étel: a friss kenyér, vaj, hús, szalámi, sajt, túró, dobozos tej, cukor, olaj, liszt és zsír, aztán narancs, citrom, banán, s uramfia, télvíz idején zöld saláta, piros paradicsom, paprika, retek, zöldhagyma mellé!... A tésztaféléről, a tortáról, csokikról nem is beszélve. Készségesen segítenek elraktározni a sok finomságot. Akinek fogytán a tüzelője, felaprított fát is hoznak. Ekkora csoda csakis a drága jó Istentől jöhet.

Hát hogyan írnák alá, akár a halálos ítéletület is!...

A titokzatos megbízó emberei fölkeresik a városra származott örökösöket. Azok nem bírnak ellenállni a csábításnak, hiszen ezidáig sikertelenül próbáltak túladni a nyakukba szakadt nyűgön, most meg házhoz jön a szerencse. És készpénzzel fizet! Na ja, hogy őket is lefotózza, szuvenírként a bankjegykötegre ügyeskedni a fotót. Az is természetes a mai világban, hogy videón rögzítik az adásvételt.

Itt a tavasz, jönnek hatalmas munkagépek. Lesz nyüzsi, építőtelep. Még nem tudni, mire áll majd rá az új földesúr. Lehet, hogy éppen a mákra.

Egy mókás fickó durván gyalult deszkavéget drótozott a Macu-Micu — Little Mac tábla alá, a rúdra. Otromba betűkkel ezt róttá oda: EZ A FALU ELADÓ.

Egy másik, informáltabb tévelygő fecnit rajzszögezett hozzá: „*El van az már réges-régen, / Afélől már alhatik ken’.*”

Szép álmokat.

2. A SZÚKEBB PÁTRIÁRÓL

Egy kicsiny, eldugott faluból jövök, de az a pár év, amit születésemtől ötödik elemista koromig ott töltöttem, meghatározó volt az életemben. A gyermekkor marad meg a legtovább. Legerősebb emlékeim onnan érkeznek, ez a forrás, amelyből mindig meríthetek. Igaz, hogy a forrást mifelénk csorgónak mondják. Hát onnan csordulnak-cseppennek a meséim. Egyszer csak eszembe jut egy név, és a még elérhető személyeket vagy a temetői szellemeket faggatom: ki volt az illető, miért kapta éppen azt a gúnynevet, amit sosem tudott lerázni magáról, ki nek vétett, ha vétett, és mit nem vétett, ha nem vétett. Jaj, de ki nem vétett? És kinek nincsen számtalan erénye...

Gazdag Csávás, büszke Bonyha, tyúkszaros Kápolna, rongyos Mikefalva, gatyaszár Harangláb, térdig sáros Dányán, szalmán bízott Leppend. (Falucsúfoló)

A *Vízmellék* egy nagy falusor, a Balavásár—Kend vonalától tart a két Küküllő közén s a meredek völgyeken le a Balászfalva—Hosszúaszó vonalig. A Kis-Küküllő bal, a Nagy-Küküllő jobb oldali falvait is magába foglalja – vásáros központja hajdan Küküllővár volt. (*Herepei János—Szabó T. Attila: Levéltári adatok faépítészetünk történetéhez I., Kolozsvár, 1939. 90.*) Dányán a Vízmellék egyik kis faluja. (...)

Murádin László kolozsvári nyelvész, néveredet-kutató írja a faluról és a környék településeiről: Dányán (1910-től ez a hivatalos változat) településnév első előfordulása 1301-ből való: Danyan. Majd 1480: Damyan, 1760–1762. Szász–Dánya, 1854: Szász–Dányán, 1910: Dányán. A helynév előzménye a magyar Damján személynév; erre utal az 1480-ból való Damyan változat is. A személynév Damian alakban már csak 1138/1339-ből adatolható. A Szász előtag a lakosság nemzetiségére utal — mondja, de ezzel nem érthetek egyet, hiszen tudom, hogy a reformációkor néhány magyar falut, Dányánt, Bonyhát, Csávást a valamivel alább fekvő Bogácshoz csaptak, ott volt az esperesség, s innen nyerték a „szász” gúnynevet, hiszen a lutheránusokkal kerültek egy fennhatóság alá. Ezt az előnevet, mint fölöslegest, hivatali úton eltörölték, de a helybeliek ma is Szászdányánt, Szászbonyhát és Szászcsávást mondanak. A román Daia a magyar Dánya alakból való, mondja a nyelvész, a magyar *ny*: román *i* megfelelésre lásd pl. m. bánya: rom. baia. *Bonyha* településnév első előfordulása 1291-ből való: Bahna, 1405: Bohnya, 1587–1589: Bonyha, 1886/1890: Sz(ász)-Bonyha. A Bonyha helynév puszta személynévből keletkezett magyar névadással. Az erdélyi Gyula törzsfő két fiának Bua és Buhna volt a neve. A Buhna (Bohna, Bahna) névben szabályos hangátvetés történt: Bonyha. Hasonló példa a szláv kuhna:

magyar konyha. (Ilyen hangátvetés a hl-lh esetében is végbement, l. magyar Csalhó: román Ciahlău.) A német Bachen a magyarból, a román Bahnea a németből való. *Jövedics*, 1329-ből adatható: Ivedech. Ez a helynév is pusztaszemélynévből keletkezett magyar névadással. Az alapjául szolgáló régi személynév már 1138-ból kimutatható: Ivedi. Ennek a névnek cs képzős származéka az Ivedics — Jövedics. Az i;j megfelelésre lásd ihar:juhar; Iharos:Juharos. *Gógán* (helyes írása hosszú ó-val!). A pápai tizedjegyzékben, 1332–1337-ből: Chuchan, majd 1368: Goganfolwa, 1494: Gogan. Ez a településnév is pusztaszemélynévből keletkezett magyar névadással. A régi magyar Gógán személynév is már 1236-ból kimutatható: Gogan. *Gógánváralja*. Első előfordulása szintén a pápai tizedjegyzékben található, de latinul, 1332–1337: de Subcastro; 1405-ből adatható magyarul is: Waralja, 1760–1762: Gogan Váralya. A Váralja helynév a Kis-Küküllő egyik mellékpartjának, a Kundi-pataknak a völgyét védő Íjvár (1347: Wywar) alján épült településre utal. A vár az Íj- névelemet a régi megyeközponttal, Küküllővárral szemben kapta. Igen sok váralja településnevünk volt és van, ezért valamilyen előtaggal meg kellett különböztetni őket: ez esetben — Gógánváralja — a megkülönböztető szerepű Gógán- előtag Gógán szomszédságával kapcsolatos (Gógánvár ugyanis nincs!). A településnevek rendszerében szokványos, hogy a falunevet, hogy megkülönböztethető legyen, a szomszédos falu nevéhez kötik: Kóród, Kóródszentmárton, Kak, Kakszentmárton, Topa, Topaszentmihály stb. *Leppend*. 1492: Leppend. Elsődlegesen talán nem falunév, hanem ingoványra, lápra vonatkozhatott. Az idetelepült falu átvette a hely nevét. A név etimológiailag talán összekapcsolható a 'lepke' jelentésű lependék — leppedék közszó alapszavával. *Harangláb*: Első előfordulás 1303: Harangláb. Önmagát magyarázza. „Nem hiába találkozunk a Kis-Küküllő vidékén Harangláb nevű faluval is” — olvasható Dr. Kós Károlynál (Kisküküllő vidéki magyar népművészet, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978, Szentimrei Judittal és dr. Nagy Jenővel közösen) —; egészen a múlt század vége felé kezdődő látványos kőtoronyépítés divatjáig a környék legtöbb magyarlakta falujában fa harangláb volt. Így száz évvel előbb még Nagykend, Egrestő, Dombó, Bonyhaszéplak, Péterfalva, Hosszúaszó, Gógánváralja, Sáros, Dányán, Erzsébetváros, Sárd, Bénye, Ózd, Herepe, Sülye és más falvakban is állottak haranglábak a többnyire még középkori kis kőtemplomok mellett. 1332-ben egy Stephanus Péter nevű pap 200 dénárt fizetett egyházadóba Dányánból, a falu tehát, az akkori viszonyok közepette, erős településnek számított. 1786-ban 71 háza volt és 409 lakosa. 1850-ben 111 ház, 551 lakos. Ebből 279 magyar, 255 román, 17 cigány. 279 református vallású, 258 görög katolikus, 10 római katolikus, 4 unitárius lakta Dányánt. 1910-ben 601 lakosa volt, 374 magyar, 213 román, 1 német, 13 egyéb nemzetiségű. Ez az arány nagyjából nem sokat változik, 1930-ban, amikor már Tárna Mică a vármegye neve, a járást pedig úgy hívják, hogy plasa Diciosânmartin. 633 lakosából 376 magyar, 233 román, 15 cigány, 6 zsidó, 1 német, 2 egyéb nemzetiségűnek vallja magát. 1941-ben is 576 lélek élt itt, 347 magyar, 227 román, 2 egyéb. 1956-ban még mindig

félezen lakják, 554-en. Sőt, 1966-ban sem sokkal rosszabb a helyzete: 489-en néznek szembe a kollektivizálással.

Dányából sokfelé rajzott el a lakosság. A magyarok leginkább Dicsőszentmárton és Marosvásárhely irányába, de a románsággal együtt sokan mentek Erzsébetváros, Segesvár, Medgyes, Nagyszeben felé is.



Bölöni Domokos 1964-ben

3. ITT A FÖLDEM, KI VESZI MEG?

Régen a gazdák áthajoltak a kerítésen, komótosan rátámaszkodtak kétfelől, cigarettával kínálták egymást, aztán füstölés közben elbeszélgettek. Akikkel most diskurálok, nem támaszkodnak, csak az időre: közöttünk most ez a kerítés. De nem korlát, csak bója, mutatja, meddig lehet elmerészkedni a töprenkedésben.

A falusi ember mindig ette magát, tette-vette, fordította, okoskodott, spekulált, közben rettenetesen félt, hogy becsapják, és amikor valóban rászedték, hát

valahogy úgy tett, mint Babits károsultja, maga is segített a cséphadaróval, hogy 'hadd lám, uram Isten, mire megyünk ketten?', esetleg elbambult, mint Adynál a Hortobágy poétája: káromkodott vagy fütyörészett.

*

A képzeletbeli kerítés túloldalán többen is szólnak, szólongatnak. Egyikük néhai Bölöni Sándor, született 1894. január 2-án, és 1919. december 7-én kötött házasságot Méder Katalinnal, aki csak egy évvel volt fiatalabb nála. Augusztus 2-án látta meg a napvilágot. Vasile Pop anyakönyvvezető nyilvánította házasoknak őket Kisküküllő vármegye Dányán nevű falujában. A Házassági anyakönyvi kivonatot a trencsényi körjegyzői nyomda készítette, 2 korona kiállítási díj „lett bevéve” érte, ám a jobb felső sarokban már az áll, kézzel írva: Târnava Mică vármegye.

Néhai Bölöni Sándor apja szintén Sándor volt, és Pennsylvániában halt meg, egy bányában. „Kitántorgott Amerikába / hárommillió emberünk” — idézem József Attilát. Egy tanulmány azonban kijavít. Azt mondja, hogy Magyarországon 150 éve nincs megoldva a földkérdés, 1848-ban volt ugyan jobbágyfelszabadítás, de a szabadságharc leverése után a nagybirtokrendszer érintetlen maradt. A volt jobbágyok egykori telkeiken kívül nem tudtak újabb földeket szerezni. Sok lett a törpebirtokos, sőt föld nélküli paraszt, az agrárproletár. Lehetlenné vált a parasztság polgárosodása. Az egyre növekvő számú agrárproletariátus kezdetben folyószabályozásokon és vasútépítésen talált munkát, ezek befejeztével azonban munka nélkül maradt. A kormányzat szervezeten segítette az amerikai kivándorlást, hogy szabaduljon a feleslegessé vált munkaerőtől. Ennek következtében a századfordulón mintegy egymillió, zömében fiatal magyar férfi hagyta el a Kárpát-medencét. Nálunk, mondja az öreg, és megsodorja orrfacsaró bűzű cigarettáját, nem volt jobbágy. Béresek voltak, és az úr kártyázott, akinek pénze volt, vásárolhatott földet tőle. Vettek is a tehetősebbek, de az ő apja éppen azért ment Pennsylvániába, mert nem tudta kifizetni a földre felvett adósságát. Felesége, özv. Bölöni Sándorné Varga Borbára 1908. november 22-én halt meg, természetesen 'végrendelet nélkül'. Ezért kellett dr. Árkossy Gyula királyi közjegyzőnek elosztania a hagyatékot, a Kisküküllő megye árvaszéke által gyámhatóságilag jóváhagyott örökös nyilatkozatok alapján a következők között: Méder Istvánné született Bölöni Mária, kiskorú Bölöni Zsuzsa, kiskorú Bölöni Sándor, kiskorú Bölöni Berta között. A rájuk eső ingatlanok felerészi jutalékából 240 korona ötven fillér volt az örökség, megterhelve 1410 korona tartozással. „A dr. Árkossy Gyula kir. közjegyző díjait — a királyi járásbíró — örökösök ellen 6 koronában megállapítja s felhívja nevezetteket, hogy ezen összeget 15 nap alatt különbeni végrehajtás terhe mellett fizessenek (sic!) meg. Dicsőszentmárton, 1909. évi április hó 26.”

*

Szóval, okoskodom piros arcú bátyámnak, aki nagyapámat váltotta fel imént a kerítésnél, akkor is drága multság volt az öröklés. A falusi ember, ha csak lehetett, őrizkedett a jegyzőkönyves dologtól. A hetvenes évek elején, Korondon, tanár koromban, a házigazdám, Vilmos bácsi arra kért egy este: lennék a tanúja. Sógorát kell „kielégítenie”, mert Póli húga férjhezmenetelével ő, az idősebb testvér maradt az ősbén. Én mint ’idegen’, vagyis mint akinek semmilyen érdeke nem fűződik ehhez a dologhoz, éppen megfelelnek tanúnak. El is mentem szívesen. A sógor, egy rendkívül tisztességes, karakán ember, aki az állatszerződések ügyleteit bonyolította a faluban, tehát igen kényes munkakört látott el, borral kínált bennünket. „Írástudói” mivoltomat fitogtatva megkérdeztem: nem akarják-e, hogy jegyzőkönyvet is írjak a pénzáadásról.

Nos, Venczel Gyuri sógor, mert már én is úgy szólítottam, éppen csak hogy ki nem dobott. Mit gondolok én? Hogy a látó szem s az adott szó nem ér annyit, mint a hitvány papír?! Ha ennyi bizalom sincs bennünk, akkor mit várjunk azoktól, akik éppen papírjaikkal csapnak be oly szemérmetlenül bennünket, naponta, akként és éppen úgy csűrve-csavarva fanciesali törvényeiket, ahogy kényük tartja?

Nagyon nyeltem a szégyent, a savanyú „házibor” mellett.

*

Nekem megvolna már mindenem, mondja a piros arcú nagybácsi, de az erdőt, azt nem hagyom. Látod, itt a telekkönyvi kivonat, azt is megszámolom, hogy hány fa jut rám.

Hogyne, hogy a végén azt se tudd, melyikre akaszd fel magad, nyelvel rá valahonnan veszekedős felesége.

Na igen, magának könnyű, könnyököl oda Sebes, aki egy kicsit hadarva, sordorva beszél. Magának könnyű, mert magának az ükapja is jómódú volt. Magának az apjából kollektívelnököt csináltak, hogy maga után húzza az egész falut. Mindenkit meg tudtak maguk bolondítani, hallja. De én mit csinálnék a másfél hektárnyi földemmel? Egy traktor most — 1998 elején — még 120 millió lejbe kerül, mire kimondom, már ötszázezerral megdrágult. Egy utánfutó 40-45 millió, csaknem havonta drágítják az üzemanyagot. Mire rámehténék a földre, megfizethetetlenek lesznek a gépi szolgáltatások.

A piros arcú nem ellenkezik, apját valóban „becsálták”, de annak mindig megvolt a magához való esze: sem az urakkal, sem az elvtársakkal nem ellenkezett, inkább azt nézte, miként járhat túl az eszükön. Úgyhogy neki voltak azon túl is a legjobb lovai, a legjobban jövedelmező háztájija, a legtöbb tejet ő vitte a csarnokba. Nála evett-ivott minden nadrágos likfóti, de a háza „nem égett le”.

Piros arcú Nagybácsi éppen traktort akarna vásárolni, s van hozzá két vagon búzája. Ebből más időkben krózus lehetett volna, most az egerek garázdálkodnak a hombárban.



1997-ben hét egész valamennyi millió tonna búza termett Romániában, előtte csak háromegész egytized millió, de három évvel előtte ismét hét körül eresztett. Itt túltermelés van, s az emberek halnak éhen — olvasom az újságban.

Bezzeg a magyarok! — sóhajt a bátyó. Ott sokkal fehérebb a kenyér.

*

Bátyó bizonyára nem a kenyértől ment el olyan hamar, bár kétségkívül jól táplálkozott. Végre felkereshette azt a nagyközséget, Izsákot, ahol negyvenben, az „átadás után”, többedmagával szolgált. A mi falunk Romániánál maradt, de néhány kilométerrel arrább, a Kis-Küküllőn túli dombok gerincén ott húzódott a határ, hát a belevalóbb legények titokban összebeszéltek, nemsokára amúgy is besorozták volna egy részüket a román hadseregbe, hát akkor már jobb most a halál... És egy éjszakán szépen átszöktek... Magyarországra! S meg sem álltak — Marosvásárhelyig. Ott aztán nem egyformán alakult a sorsuk. A fiatalabbját meg az alkalmatlanabbját az Alföldre irányították, ezek ragaszkodtak hozzá, hogy ne válasszák el őket egymástól. Többen közülük akkor tették ki a lábukat először a járásból, és ekként kerültek mindannyian Izsákra gazdálkodni, illetve segíteni a gazdálkodásban. A helybéli, fegyvert fogható férfiak egytől egyig a harctérre kerültek. Falusfeleimnek hasznát is vették, s ők maguk sem bánták meg, mert akik ott szolgáltak, itthon is szépen gyarapodtak, amíg lehetett... Apám és két-három cimborája „magyar katona lett”, ők aztán nagyon viszontagságos módon jutottak haza az összeomláskor. Bujdostak itt-ott, végül mégiscsak megmutatták magukat itthon, s persze be is börtönözték őket. Tehenet, ökröt, disznót kellett eladni, hogy a korrumpálható hatósággal valahogy elsimítódjék a dolguk, s végre szabadon engedjék valamennyit.

Szóval, a Nagybácsi Izsákon szolgált, és csak későn, valamikor a hetvenes évek közepe táján sikerült kapcsolatot teremtenie egykori gazdájának leszármazottaival. Azok fel is keresték, de ő maga akkor nem mehetett ki Magyarországra. Kilencvenkettőben végre kiutazott, s egy év boldogság következett: minden szavának az eleje s a vége Izsák volt. Pirossága betelt, Nagybácsi mosolyogva tántorgott a kerítésen túlra.

*

Eszembe jut gyermekkorom egyik mozzanata. Nagyapámék nehezen jutottak egyről kettőre, de ő legalább gyökeret vert valahogy a faluban. Csak Mária néne maradt még ott, a többi lány elszéledt. Zsuzsa Dicsőszentmártonba ment férjhez, az legalább közel volt, de Berta és Annus meg sem álltak Budapestig. Nem vihették valami sokra, bár anyám sokat regélt róluk, és a Tolnai Világlapja néhány, már akkor is réginek számító példányát, melyet ajándékba hoztak, valami szent kegyelettel őriztük-olvastuk. Annus ápolónő lett, Berta nénénk a huszonkettedik kerületben élt, Pesterzsébeten, egy alacsony, majdnem falusinak tűnő

házban. A férje, Horváth Pál, talán molnárként vonult nyugdíjba. Mi nem mehetünk hozzájuk, nagyapám egyszer látogatta meg őket. Anyám álma Pest volt; és hogy ő is ápolónő lehessen.

Nagyapám, hogy kifizethesse a birtokrészből a nővéreit, mindenféle munkát vállalt. Volt munkás az akkor még Nitrogénnek nevezett dicsői vegyigyárban, aztán nagyanyámmal együtt Kolozsvárra „emigráltak”. Ott nagyanyám cselédnek állt, nagyapám pedig kórházi kazánfűtő lett. Többre szerette volna vinni, mint csak földművelő gazda a falujában. Ezt az a néhány szakkönyv jelezte, mely a gőzgépek működéséről szólt. Azokban láttam, hogy van lokomotív és van lokomobil. A fiatal parasztleány később ápolóként is dolgozott. Az első világháború kitörésekor már főápoló a kolozsvári kórház elmeosztályán.

Horváth Pál sógort nem szerettem, mert alighogy megszólaltam, máris kijavított: én a lámpa *langját* emlegettem, mire ő egy anyaországi hivatalnok rendreutasító hangján oktatott ki. Nem lang az, hanem láng.

Egyáltalán, mindenben hibát talált a sógor. Dehát, mondom most is, ennyi év távolából, kajánul: az Isten nem ’verboten’. Szép tél volt, és csilingelő szánnal vitték le a molnárt a bonyhai állomásra. Az egész rokonság körülötte sürgölődött, csomagoltak ezt-azt, kolbászt, szalonnát, bort, pálinkát. Berta néninek — puliszkalisztet. Mert ő egész pesterzsébeti életén át semmit sem kívánt úgy Dányánból, mint a tejes puliszkát.

El is jutott hozzá a sok csemege. De hazafelé történt egy malőr is.

A havas úton a bonyhai állomásra a sok rázkódást nem bírta ki a fonott korsó üvegi része, és a drága nedű bizony szép csendesen mind elfolyt.

Már bent vesztegelt a szerelvény, de a Pali sógort nem lehetett felültetni. Csak fogta kezében az ötliteres fonott korsót, és vigasztalhatatlanul ismételte a síró hangon: — Eltörött a demizson! Eltörött a demizson!...

Ott is rekedt a bonyhai állomás fűtetlen várótermében, a dermesztő téiben.

*

A kerítésen túl most egy „szakember” integet. Tulajdonképpen ő az eszményképem. Gazda bácsi. Neki még szerencséje volt, elvégezhette a jónevű csombordi gazdasági iskolát, és ha híres borász, uram bocsá’, gazdatiszt nem lett is belőle, azért mindig őt hozták fel példaként, ha a megváltozott, kedvemre egyáltalán nem való körülmények között bizony gyakran farhámba ültem. Hogy bezzeg Gazda bácsi „milyen jól viszi most is”, munkásokkal dolgoztat, felül reggelenként a kétkerekűbe, a ’sarétába’, intézkedik, járkál a friss levegőn, fehér damaszt az abrosza, s mindig rajta a szőlő s a lány kenyér, a szalonna, kolbász meg a drága jó küküllőmenti.

Én nem szerettem a kolhozbeli normázást, a robotot. Egyetlen nyarat dolgoztam úgy-ahogy át, azt is egy kisebb aratócséplőn. Vezetője egy szomszéd falusi szász volt, kis, vörös, tömzsi ember, örökké mérges, de nagyszerű munkás. Né-

hány nap után már egész jól megbarátkoztunk, úgyhogy reggelente, a harmat felszáradását várva elmondta 'migrációs' terveit is. Tőle tudom, hogy a mi vidékünkön nem Guten Tag a jónapot, hanem a helyi szászos forma: Gendoaf. Egyébként nagyapám mindig elkacagta, hogy a holdvilági meg a jövedicsi szászok nem tudnak a saját nyelvükön értekezni egymással, csak azon a furcsa irodalmi németen, amelyet az iskolában tanulnak. Ez majdnem olyan, nevetett göcögősen az öreg, hogy cigányosan dzsáválész, s urasan dikhész.

*

Többé sose hallottam a szász kombájnosról. Más kapcsolatomban nem is volt szászokkal, kivéve egész zsenge koromat, amikor anyám elvitt a jövedicsi kántorhoz, hogy tanítana meg a harmóniumon játszani. Gazdag, veres képű úr volt az. Hirtelen mozdulattal ráfeszítette araszomat a billentyűzetre, feljajdultam. Mi gyermekek, többnyire eresztőzés, pénzezés alkalmával gyakoroltuk ezt a mozdulatot, hogy elnyerjük a társaink pénzét, már sikítottam a kintól. A kántor úr fejcsóválva magyarázta el anyámnak, hogy túl rövidek, tömpék az ujjaim, a kicsi ujjam pedig kiváltképpen kurta. Sosem lesz belőlem jó kántor.

Akkor még magyarul beszéltek velünk a szászok. Rá néhány évre, a következő nemzedékkel már csak románul értekezhettünk. Most meg sehogy, mert íragnak való se maradt. Eladta őket Ceaușescu. A maradék 1989 után hagyta el az országot. Büszke homlokzatú, fallal övezett jövedicsi házaikban szapora cigányok nyüzsögnek.

Egyébként jó, hogy nem állt rá az ujjam a harmóniumra, mert később nagy perpatvar lett abból, hogy ennél a szásznál ketten is kitanulták a muzsikát. Csaknem apám korúak, ráadásul unokatestvérek, Jóska bácsi és Géza bácsi, sőt feleségeik is unokatestvérek voltak. Úgyhogy a falu ketté szakadt, a jóskásokra és a gézásokra, és jó ideig nem volt béke, idegen ember kántorizált vasárnaponként a templomban, mígnem aztán az esperes salamoni döntést szavaztatott meg a kúrátorokkal: fél évig az egyik, s másik fél évig a másik billentyűzik az orgonánál.

A feszültség azért mégis megmaradt. Végül sajnálatos módon oldotta fel a sors: Géza kántort, aki boltosként is működött, valami kis hiány miatt letartóztaták és sokáig járatták vele a törvényt. Ült is néhány hónapot, így aztán elmaradozott, s aztán sokáig Jóska bácsi irányította az egykori szép dalárda maradványát, össze-vissza öt-hat férfit. Ezekhez csatlakoznak a városról hazaérkezők: lakodalomkor, újkenyérkor, karácsonykor, húsvétkor, pünkösdkor —, de hovatovább inkább csak temetések idején. Négy szólamban éneklük: „Búcsút vennem, el kell mennem e földről nékem...”

*



Gazda bácsi azt mondja, lesz jövője itthon a földnek. Azt mondja, hogy Romániában a 15 éven felüli lakosság száma 6 millió, s ebből 3,4 millióan kimondottan a mezőgazdaságból élnek meg.

Azt is mondja, ne nagyon hasonlítsam magunkat Magyarországhoz, mert már itt is sütnék igazi jó kenyeret, amiből Horváth sógor is szívesen fogyasztana. Magyarországon a lakosság aktív rétegének csak 6,8 százaléka dolgozik a mezőgazdaságban, míg Romániában 38 százaléka.

Mi lesz, kérdem, a hat millióval, aki 15 évesnél „idősebb”, s falun él?

Mi lenne? Ez a Sebes például, akivel az előbb tárgyaltam, ez tavaly még élt. Eladta a hektárocskáit, és átitta magát a másvilágra. „Látod, volt a nagy birtok, az Úré. Ebből a legtöbbet nem is a magyarok, hanem a helybeli románok vásároltak fel. Akkor jött a földosztás. Hát itt nem soknak kellett adni, csak annak a pár munkakerülőnek, akikből aztán a leghevesebb kollektivista agitátorok lettek. A lényeg az, fiam, hogy alig indultunk volna neki a gyarapodásnak, máris derékba törték a jövőt; én például azt számítottam, hogy tartok négy ökröt, aztán azokat traktorral váltom fel, mellettük tejelő s borjadzó marhát tízet-tizenötöt. A legelő-részünk megvolt, az közbirtokossági, s búzából, kukoricából, árpából, zabból éppen csak amennyi az első öt-hat esztendőre szükséges. A hegy alatti földeken takarmányt, lucernát, a búzák alá lóherét vetek, közben működtetem a cséplőgépet és a morzslót is Gépész Sanyival. Magam pedig szép csendesen ráállok a szőlőtermesztésre. Ott van az az agyagos oldal, látod, amerre elkísértetek, amikor kihoztatok az utolsó útra. Ennek az oldalnak a beszőlősítése az én tervem volt. Megcsinálta a kollektív, aztán, hogy a nép városra menekült s nem maradt munkás kéz, elhanyagolódott. Nem volt szabad hozzányúlni, csak hagyni, hadd menjen tönkre magától. Ilyen ez az ország is, fiam. Látod, most elhordták az utolsó betonkarókat is, és nézd, az új temetőt már ezekkel kerítették körül, akik megmaradtak.

Ezt az egy tolvajságot talán nem veszi bűnükül az Úristen.”

*

Gazda bácsi rajtunk tartja a szemét. „Nehogy eladd a földedet, fiam. Látod, a magyaroknak milyen kicsi maradt. 4,7 millió hektár termőföld. Ez náluk most 350 millió forintot ér. '89 tavaszán. De Hollandiában annyi guldenbe kerül egy hektár, amennyi 4 millió forint. A kenti grófságban 2,8 millió forint. A magyarok elkótyavetyélik maradváik elől a földet, pedig ha eléri az ára a nyugati árszintet, óriásira rúg. Most megveszik az idegenek olcsón a szegényektől s a kapzsi gazemberektől, aztán majd háromezer milliárd forinttal többet keresnek rajta.

Ezt az 'üzletet' kerüdjétek el, fiam. Hozzánk még nem ért el ez a baj, de van más. Látod, Sebes elitta, de ott vannak a városiak, akik már szintén túladtak rajta, holott még nincs papír a kezükben róla: késik a birtoklevél. Zsebszerződések ezrei fogják még bonyolultabbá tenni a földkérdést Erdélyben. Én egyáltalán nem bánom, hogy

nem élek már, fiam. Neked sincs már keresnivalód a faluban, mert jönnek a hazádbeli idegenek, akik már megvásárolták a jobb kezed felől s a bal kezed felől is a nadrágszíjparcellát. És felkeresnek és megkérdezik szelíden, hogy nem eladó-e véletlenül az a harmincöt ár, a Csengő patakában. Te persze vonakodsz, dehát magadban már régen eldöntötted, hogyan jársz el, ha megkapod a birtoklevelet: odakínárod a rokonságnak, aki még otthon van és gazdálkodik. De látod, az csak húzza a száját, fintorog. Hogyhát most éppen nem úgy jár, mármint az ára, ahogy azt magad javasolod, de majd meglátjuk, különben is annyi a föld s főleg a megdolgozni való, nem győzik már. És ez igaz, valóban nem győzik már.”

*

Gazda bácsi csak azt bánja, hogy odaát nem ihatik. Olyan nagytorkú embert ritkán látok. Együttében megissza a kancsó bort, kimegy, hasogatja a fát vagy egy órán át, aztán bejön, s felfüröszt egy fél liter kisüstit.

Arra jól megvacsorázik, rántottát illatozó füstölt oldalassal s káposztacikával. Akkor megint felcsőröl egy újabb kancsó bort. S amikor lebotorkálna a negyedikért, valaki szépen höngörgeti a lépcsőn.

A másvilágig le. Vagy feldobja, az égi liftbe.

Furcsa ember a jóisten is.

*

Nagyapám könyöklövést kapott Galíciában. Derékszögben merevedett meg a jobb karja. Ezért az ő kaszájával különös érzés dolgozni, mert olyan cseles mankót eskábált rá, hogy csak alátette jobb kezének örökbe gémberedett négy ujját, a hüvelykjét rákapcsolta, mint egy patentet, és éppen olyan ügyesen vágta a rendet, mint a többiek. Ezt is csak addig, amíg össze nem verték, hogy írjon alá. De akkor sem írt alá. Hanem akkor kitaláltak valami egészen szörnyűséges dolgot.

Erzsi néném, a nagyapám keresztleánya, háború előtt az Úrnál szolgált, fent, az Udvarban. A falu Udvarnak nevezte a mai szemmel meglehetősen szerény angolpark közepén elhelyezkedő épületegyüttes környékét. A „kastély” egyik szárnya, a régi épület — mint utóbb kiderült — kolostor maradvány. A falut az 1333-as pápai tizedjegyzékben említik először.

Erzsi néném szép és magakellető leány volt. Az Úr szemet vetett rá, együtt élt vele, aztán, mikor bekövetkezett az államosítás, az Urat kipakolták a kastélyból. A nép csaknem minden vagyontárgyát a legszemérmertlenebb módon, fényes nappal, úgyszólván a szeme láttára hordta szét. Pár bútort és a könyveinek egy részét sikerült elhelyeznie néhány jóemberénél. Maga pedig Tótjános Jóska sógornál húzódott meg Erzsivel, akit később aztán feleségül is vett, hogy ne zaklassák. A szüleim éppen akkor váltak el, szintén a föld miatt: apámat felbiztatta az anyja és módos nagynénje, hogy hagyjon el bennünket; hiszen micsoda nagy szégyen az, ha egy férfi „férjhez megy”.



Rá testálják a vagyont, s akkor új életet kezdhet; nem az apósa szolgájaként él, hanem a maga gazdája lesz. Így lettem kétéves koromban félárva. Az új ház félig üres: ide rakták be az Úr szekrényeit, székeit, lámpáit-csillárjait és főleg a könyveit, melyeket, mi tagadás, titokban anyámmal „ki-kikölcsönöztünk” az általunk csak „üres szobának” nevezett helyiségből. Sajnos, vissza is vittük őket, ezt később bizony bántuk-forma.



Felolvasás (1995)

A vénasszonyok egyébként becsapták az apámat. Bosszúból meg is „szánkáz-tatta” őket a csóré fenekükön a lejtős udvaron, lábuknál húzva, de ez a sorson semmit sem változtatott. Apai nagyapámat nem ismertem, anyai nagyanyámhoz elszöktem egyszer, akkor meg a másik nagyanyám kapott el, és büntetésből bezárt a pincébe, déltől estig.

A pisztolyos jegyző emberei, az akkori kommunista bíró és társai találták ki, hogy nagyapám az „üres szobában” — fegyvert rejteget. Ránk törtek éjnek ide-

jén, feldúlták a szobát, nagyapámat megtaposták. Anyámat, aki a testével próbálta védeni Nagyapát, durván meglökdösték, lekurvázták. Mindent kihordattak az udvarra embereikkel, köztük ott buzgólkodtak szomszédok, rokonok is. A csűrből elészerelték a szekerünket.

Csak annyit segítettek, amíg a kapun kívülre került a járomra, két igavonóra szerkesztett rudas jármű, onnan nagyapámnak egymagában kellett elvonszólnia a községhezáig, melyet ma is közönségesen csak „irodának” hívnak. Én kiskölyök-ként tisztes távolságból, szipogva követtem a Nagyapa meghurcoltatását élvező csapatot, aztán valaki elkapott és ölébe vett.

Nagy máglyát raktak a községháza udvarán, égette a pisztolyos jegyző az Úr aranyozott kötésű könyveit. Falusfeleim tolvajságának annyi haszna lett, hogy még akkor, onnan, a tűzből is loptak. A család könyvtárának egyik-másik darabját olyanoktól vásároltam fel, akiknél a Biblia is ismeretlen volt. Lapjaik széle megégett, fedelük kormos.

Nagyapám a pincéből nézte a pusztítást, a rácsok közül. A tűz melegéből valami kevés eljutott hozzá is. A bíró meggyújtott neki egy cigarettát, s benyújtotta. „Húzd meg magad, Sándor, hajnalra elmennek ezek, akkor ki leszel eresztve.”

Egész éjjel mulattak, aztán a legszebb köteteket s egyéb értékes tárgyakat, például a nagy hintaszéket, szekerekre rakatták, s elvonultak. A hintaszéket később egyik falusfelem, aki a szászmedgyesi piacot járva pártvezetők feleségeinek is hordta a tejfölt, felismerte az egyik rajoni titkár lakásán.

*

Csak egyszer égettem könyvet, papírt. Kihordtuk a könyvtárból a diktátor „összes műveit”, és felgyújtottuk. Ez 1989 karácsonya előtt történt. Később hallottuk, hogy élelmes emberek felvásárolják ezeket, mert nyugaton mesés pénz lehet kapni értük.

*

Hajnalban nagyapám hazahúzta a szekeret, kiséperte az udvart, rendbe tette a feldúlt szobát. Már virradni kezdett, amikor megszédült és leesett a padláslétráról. Két hónapig nyomta a kórházi ágyat. Attól kezdve nemcsak kacskasága miatt szenvedett, hanem púpos is maradt.

*

„Látod, szól utánam az öreg, az Úr meghalt, anélkül, hogy utóda maradt volna. Erzsébet néned kétszer szült, mindkettő lány volt és mindkettőt Csillának keresztelték, de idejekorán vette őket magához az Isten. Aztán Erzsébet néned elzüllött, elherdálta azt a kis maradékot is, amit még sikerült megmenteni a birtokból, és férje meg kislányai mellé költözött, oda, ahová csak a kiváltságos nagybíró család temetkezett, a Kriptá alá. Istenem, milyen a módi. A falu most azt hiszi, ez a demokrácia: hogy mindenki az új temetőbe kerülhet, pedig az nem refor-

mátus temető, hiszen a Potsa család katolikus volt. Ettől függetlenül nagy pénzüsszeggel segítette a református templom építését annak idején a Nagyasszony.”

Nagyapával jó beszélgetni. A falu kezdetben egészen fel, a Gyéres nevű tölgyerdő alá temetkezett. Bizonyára ott, az erdőkaréj oltalmában érezte biztonságban magát népe. Később alább szállt, egyre alább, le a völgybe, ahol bővebb a víz és termékenyebb a föld. Ekkor építhette első templomát is. Ma is Templomdombnak hívják azt a helyet; és köréje óvatosan odaszerveződött a falu második temetője. Az elsőt, a legrégebbit, melynek köveiből mára mutatóba sem maradt, gyermekkoromban a Gyertyános fűvén legelésző marhákat oda-odahagyva még becserkészthetjük. Bicskáinkat fentük a kihegyesedett sírköveken.

A harmadik temető közös a román ortodox hívekkel, és a felvezető út a demarkációs vonal, alsó részén magyarok, a fölsőn románok nyugszanak. Az övék még nem telt meg, ők ma is oda temetkeznek.

Nekünk ki kell költöznünk a Kripta fölé, egy akácos, meredek mart féloldalába, ahonnan pompás kilátás nyílik a faluvölgyre. Alattunk az úri szőlősök kékeltek hajdanán, most csak a teraszos oldalak mutatják az egykori módot, a hozzáértést.

Elherdáltuk a határunkat, emberek.

*

Öreg néne nyújtja felém az írást, szerkesztem be az újságba. Nem is kell sokat javítgatni rajta, mert írástudó asszony, Okos Ilonának ismerik.

„Tisztelt Szenátor Úr! Nevem Bényei Ilona, 84 éves égerfájai lakos vagyok, a 245. szám alatt lakom. Nincsen semmi megélhetési lehetőségem, egy lejnek sem vagyok ura, mert 1960-61-ben bevittem 3,80 ha szántóterületet és 0,9 ha szőlőt a mezőgazdasági termelősövetkezetbe. A férjem keresett, s ácsmester lévén szintén beiratkozott szerszám-leltárával, egy faesztergával és egy gyalupaddal a szövetkezetbe. Mint mester két alkalmazottal dolgozott éjjelnappal. Abban az időben szekereket készíttettek, és ő minden reggel jelen volt a fogatok indulásakor. Dolgozott 1979-ig, amikor november 19-én elhunyt szívinfarktusból, a munkahelyén. Egész napját a műhelyben töltötte, engem nem engedett normáználni, én a háztájiban dolgoztam és háziasszony maradtam. Férjemnek haláláig öt-hatezer normája gyűlt össze. 1980-ban rákban elhunyt családtalan nővérem, akit 30 évig gondoztam. Rám hagyott 1,26 ha szántót és 0,44 ha szőlőt. Ezt a kollektív gazdaság akkori elnöke, Jancsi Ferenc jogtalanul elfoglalta a saját részére, habár a nővérem nem volt tagja a termelősövetkezetnek. Tehát 1979-től 5,06 hektár szántómat használta a gazdaság.

Az 1989-es események után a férjem közel hatezer normája után rámosztottak egy 3-4 hónapos borjat, amely beteg lévén egy év múlva elpusztult. Igényeltem mezőgazdasági nyugdíjat a férjem közel hatezer normapontja és az 5,6 hektár beadott földterület után, de határozottan elutasítottak, mert nekem nem volt normám. Utódlási nyugdíjat sem kaphatok, mert a férjem meghalt 1992 előtt. Visszaigényeltem a férjem szerszámait, kértem legalább az esztergapodot és gyalupadot, hiszen ezek a férjemé voltak, és pénzre tehettem volna őket, de a

kerekesműhelyt a gépekkel együtt eladták egy Tavaszí nevű kükküllőlaki egyénnek, 32000 le-jért, aki a műhelyt lebontotta és a szerszámokat eladta. Így maradtam férjem halála után 19 évvel egy lej nélkül. Elpanaszoltam ezt Kerekes Károly képviselő úrnak is 1996-ban, Dicsőszentmártonban jártakor, de nem segített.

Kérem, szenátor úr, segítsen hozzájutnom egy kevés nyugdíjhoz. Parlagon maradt majdnem mind az öt hektár földem, pénz hiányában a munkálatokat nem volt mivel fizetnem, ebből kifolyólag majdnem éhezem. Gáz, villanyszámla jön, a sok esőzés miatt lakásom is megrepedt, a pince beszakadt és a ház fala összedől, annyira meg van repedve.

Ezek után még elmondom, hogy 0,93 ha szántót és 0,4 ha szőlőt még máig sem mért ki a földből a komisszió, 1990–91 óta. Éppen a volt albíró, Cseti Andrei használja a szántóból ki nem mért részt. Évente benyújtottam a kéréseket, de sem választ, sem területet nem kaptam. Sőt a kükküllőszéplaki néptanács azzal fenyegetett, hogy már el is vesztettem ezt a földet. Ezek szerint el-sajátították a földemet, és ennek már nyolc éve. Az adóját viszont fizettem. Éhezem és majdnem fázódok is, mert fával melegítek. Nyolc éve nincs amiből kifizessem a gázfogyasztást.

Ha találkozónánk személyesen, több mindent elmondanék. Sok piszkosság ment és megy végbe a faluban a vezetőség részéről. Ha a falutalálkozóra jönnek Égerfájára, vagy mint ballom, borkóstoló versenyre, személyesen is elmesélem sérelmeimet. Égerfája, 1998. január 15. Bényei Ilona”

A cikket megjelentetem, de nem a néni igazi nevén. És a falu sem Égerfája, hanem Héderfája. Az egyik képviselő, Kerekes Károly utánajár a dolognak, felkeresi az idős asszonyt, majd engem is megkeres. Aztán törvénymódosítást javasol a román parlamentben. Hogy az ilyen személyek is részesüljenek valami juttatásban.

Édesanyám sem kapott semmit elhalt nagyapám után, mert „nem volt ki a normája”. Ki tudja, mire megszavazza mindkét ház, él-e még a szerencsétlen özvegy.

*

Erzsi néném nénje, húga megörökli az Úr vagyonát, mert senki sem maradt ab-ból a családból, holott az egyik Potsa Háromszék vármegye főispánja volt valaha.

Ez a család annyit örököl, hogy az én kis nadrágszíj-parcellámat nem is veszi figyelembe. Mesélik az otthoniak, hogy már be is szántotta a magáéba.

Mármost én bosszúból eladhatom majd egy ezeridegennek. Jövögetnek Máramarosból lefelé az új honfoglalók. A téesz idején csak kukoricaszedésre ér-keztek. Egykori iskolámba szállásolta be őket a másik nagybácsim, aki ugyancsak raktárosi státuszban fungált a normajegyzéken, de valójában az úgynevezett interkooperációba csapott kis téesznek ő volt az ura. Ezek a máramarosiak az ál-lataikat is ott tartották, két nyár elég volt ahhoz, hogy disznópajtává züllesszék a falu egyetlen emeletes épületét, melyet 1918 után, a román impérium alatt, apá-ink pénzén épített az állam.

Eladhatom bosszúból a kis parcellámat, de abból az lesz, hogy idegenek ke-zére jut a határunk. Hiszen amúgy is megvan már a baj. 1991-ben anyám beállt valamilyen társulás-félébe a négy és fél hektárnyi művelhető földünkkel. Ezt a szomszéd faluból igazgatta egy román fiatalember. Papírt persze nem írtak jósze-

rint semmiről sem, mert hogyan adhatná bérbe valaki a földjét, ha az jog szerint még nincs a tulajdonában... Ezért az atyafi tett, amit tett, és mikor a résztársak zúgolódni kezdtek, azt mondta, le is út, fel is út, a termés rossz, az időjárás nem segített, nem adhat szinte semmit. Senki sem perelte, mert minek. Van olyan falu, ahol már hat éve perben áll egy ilyen 'vállalkozó' vagy tizenöt gyenge, főleg öregekből álló családdal, és sehol semmi.

*

Mindenki el van bizonytalanodva. Böződi György jut eszembe, a székelyek legszerényebb tudósa, írója és költője, akit még életében halottá nyilvánítottak, mert élt még valahol a Mezőségen egy hasonló nevű ember, aki valóban meghalt. Gyurka bácsi most lenne 85 éves. Csendes beletörődéssel viselte a hivatal packázásait. Tőle olvasom, hogy a lélek belső bizonytalansága a legnagyobb veszedelem.

A *Székely bánja* írójáról iskolát nevez el szülőfaluja. Igazi neve Jakab György volt, de úgy szerette Böződöt, hogy hozzája hasonult egészen. Most Jakab úr visszaadná nevét a falunak, de az idei márciusi születésnapra nem sikerült a helyi értelmiségnek annyira sem jutnia, hogy legalább egy „értékelő szöveget” összeállítsanak róla, nyilván románul, hiszen nekünk ezen a nyelven kell elfogadtatnunk értékeinket, kultúránkat a többségi nemzettel. A polgármester nagy szeretettel emlékezik Jakab úrra: „hoogyne, nagyokat ittunk együtt”. Anekdoták egész sorát tudja róla. És kész megadni minden anyagi segítséget. Annak ódiumát azonban nem vállalja, hogy maga írja alá a Böződi György munkásságát felvázoló szöveget. Mire való a sok tanár? Talán igaza is van. Az Írószövetség marosvásárhelyi fiókja magyar tagozatának vezetői, Gálfalvi Györgyék idejében elkészítik, el is küldik a folyamodványt, írószövetségi jóváhagyással, láttamozással. És min múlik Jakab úr dicsősége? Pedagógus, önkormányzati uraimék már lemaradtak a tanügynél: csak az új tanévben veheti fel Böződ iskolája Böződi György nevét.

*

Az én falumban alig van már iskolás gyermek. Néhány fiatal azért mégis ott él, vannak már ifjú házaspárok is, de ezek nem fogják megülni a fészket, folyton Magyarországra felé kacsingatnak.

Az öreg pap, akinek borát többször is ittam, szelíden rámmosolyog a kerítés mellől. — Tudod, Domi, az úgy van, hogy aki hozzászokik az angolvécéhez, az már nem fog hazajönni a budira.

Fával fűtenek. Egyszer, nagyon régen, a környező falvakhoz hasonlóan itt is szervezkedni kezdtek, hogy pénz gyűljön, vezessék be a földgázt. Állítólag éppen az apám vitte félre a dolgot, mert hírhedten fősvény volt. Bukarestből jövet azzal állt elő a küldöttség, hogy nem elég a pénz, több kellene. Az emberek zúgolódni kezdtek. Pénzt sosem volt könnyű előteremteni, itt pedig kimondottan csak úgy, ha terményt, állatot

értékesítettek a piacon, vagy ha állami szerződéshez jutottak. Könnyű volt hát azt kiáltani: akkor inkább nem kell! Kiabálhattak bátran, hiszen körös-körül hatalmas erdők övezték a falut. Öt bejárata van, abból kettő mezőkön át halad: az egyik a Kis-Küküllő, azaz Bonyha, az egykori járásközpont, a másik a Nagy-Küküllő, vagyis Medgyes felé vezet. A másik két út erdőn át visz Gogánváraljára s azon át Erzsébetvárosba, ahol hajdanán Apafi Mihály fejedelem is székel; vagy pedig Harangláb felé, szintén sűrű erdőn át. Az ötödik gyalogút Csávásra, sűrű sarjerdőn keresztül. Ki gondolta volna akkor, hogy mára letarolják erdőinket, elhordják fáinkat, és körös-körül mindenütt sarjerdő rugaszkodik a bizonytalanságnak.

Annyi hasznunk se maradt az egészből, hogy tisztességesen kövezett, hengerelt úton lehessen megközelíteni ezt az eldugott, gödörbe bújó, lepadolható, kis, Isten háta mögötti emberfészket.

A tehetősebbek ismét gyűjtik a pénzt a gázra, nem tudom, mennyire jutottak vele. Hiszen öt éve már tucatnyi házat számoltunk össze, amelyekben csupa özvegyasszony lakott. Előbb a férfiak hunytak el, azóta már ezek az öregek is kint laknak a Kripta alatt.

Még nem beszéltem a vénlegényekről. Magukba savanyodott, elzüllött „férfiak”; ha ugyan még azok. Ehhez hasonló jelenséget csak a Mezőségen találtam, egy, a mienknél nagyobb faluban, ahol a magyar férfiak nem találnak magyar lányt maguknak. Nem eléggé módosak, nem műveltek, mosdatlanok és részegek. Román feleséget egyelőre nem kívánnak vagy nem mernek ezek a gyávák. Azt persze láttam egyszer, hogy a mezőségi templomban elmondták a fiatalok a pap előtt valahogy a holtomiglan-holtáiglant, mert az ragaszkodott hozzá, hogy református létükre legalább ennyit tudjanak elmondani magyarul. Azontúl minden románul zajlott a százházas lagziban.

A mi agglagényeink egyike-másika kimondottan jól áll anyagilag; de nincs az a vénlány, aki oda menne lakni.

Hát ezért volna jó bizony a földgáz meg a fürdőszoba.

A katasztrófa azóta bekövetkezett. Amikor 1997 nyarán a Bonyháról beszo­l­gá­ló Benczédi Albert református lelkésszel beszélgettem, ezt mondta: — Fel­újítottuk a templomot. Ez II. József idején megvolt, és éppen száz éve, hogy át­építették. Most már csak 164 lélek tartozik a dányáni eklézsiához. Húsz éve még 320-an voltak!

Az idős pap arca mégis ragyog, mikor elújságolja: „A pünkösti istentiszteleten hetvenketten vettek úrvacsorát.”

1977 nyarán ünnepelt a falu magyarsága. Eljött az Erdélyi Református Egyházkerület püspöke, dr. Csiha Kálmán, ez a sokat próbált férfiú. Miután a kommunista rezsim börtönéből kiszabadult (koholt vádak alapján ítélték el, több száz társával, az 1956-os forradalom után, 1957-ben), a hatvanas évek közepén a szomszédos Gogánváralján szolgált, és mind maga, mind a szintén lelkész felesége, a boldog emlékezetű Csiha Emese gyakran hirdetett ígét erről a szósze­kről. A nép most is áhítattal csügg rajta. A templom ez egyszer szűknek bizonyul,

akárcsak a püspök valamennyi látogatásán a megújuló gyülekezetekben; a hívek egy része hangszóróból hallgatja az istentiszteletet.

Persze utána még kietlenebbnek tűnik minden. A vendégség végén az asszonyok elmosogatnak, takarítanak, rendbe teszik a szép nagy paplakot. Ez amúgy jó volna, de a gyerekeknek óvoda, iskola kell, idegen nyelveken fognak tanulni, civilizált körülmények között. A dolog így nem vonzó. Egy fiatal lelkész kipróbálta, aztán kényszerűen jobb eklézsia után nézett.

*

Nálunk is volt „cigánypogrom”. A magyarok általában megférnek a románokkal. Édesanyám egyetlen esetre emlékszik, amikor a harmincas években, a román király születésnapján, május 10-én felvonulást rendeztek, és a felhevült fiatalok betörték a paplak egyik ablakát. Tudom azt is, hogy a második háború idején az egyik helybeli idekalauzolta a közeli Marosorbórról a cimboráit, és azok derekasan rekviráltak. Kizárólag a magyaroktól vettek el disznót, majorságot; és csak őket hajtották fogataikkal muniációt hordani. Nagypámat is.

Egy román legényt megöltek, talán éppen a második bécsi döntést követően. Ez valami személyes bosszú lehetett, mert akit máig vádolnak vele a szomszédjai, Gyuri Mihály, sosem jött többé haza. Azt tudjuk róla, hogy negyvenöt után odaát rendőrtiszt volt, tán éppen ávós.

Szenvedtek a magyar gazdák a kulák időkben is. Nagypám bátyja, Ferenc és komája, Jóska bácsi is megjárták a kommunista büntetőtáborokat, a Dunacsatornát. Feszültség mindig volt, de látványosan sosem pattant ki. Emlékszem a hetvenes évek egyik, románok szervezte faluünnepére. Ezt abból az alkalomból tartották, hogy történetében először buszjáratot kapott a falu. Egy Bukarestbe származott magas rangú katonatiszt járta ki. Hálából az akkor még úgy-ahogy kinéző Udvari kertben tartott szabadtéri ünnepségen vége-hossza nem volt a Ceaușescu dicsőítő szövegeknek. A „falu fiai” meg „lányai”, az elszármazottak dicsőítették legbuzgóbban a diktátort; de ez nem akadályozhatta meg dr. Kántor Imre Szászrégenben élő bőrgyógyász orvost, hogy „Magyar és Román Testvéreim!” megszólítással hitet tegyen a valódi testvériség mellett.

Akkor a zöld fűvön mulattunk egy nagyot. A nap szenzációja a csapolt sör meg a roston sült kolbászka, az erősen fűszerezett mititéj volt. Felhurcolták ugyanis a büfét Bonyháról, muzsikáltak a cigányok, este bált is rendeztek; de nem tudom a végét, mert a sokféle italtól megrészegedtem és valahogy hazataláltam.

Nagyanyám még valahogy így beszélgetett a valóságos kerítés fölött felső szomszédasszonyával, ha valamelyikük tyúkjá átrepült s rosszat kapirgált a másik portán: „Dál lá dráku, Ávurélijá!” (Hagyd az ördögbe, Aurélia!) És a válasz hasonlóan kacagtató volt: „Hadd a nyavalyádba, Kati néni!”

Mármint a kárt.

Gyerekkoromban mi azért gyakran összeverekedtünk az iskolában. Egyszer Horhoj Vaszit úgy vágtam orrba, mert elakasztott a jégcsúszkán, hogy a taknyával a vére is kiszökött. Lecke után megvárt a bátyja, Emil, és megvert. Az ilyesmit nem felejtí el az ember.

Ha fociztunk, rendszerint a magyarok a románok ellen voltak. „Unguri ku romünií.” A versengést később a marosvásárhelyi tanárképző főiskola lánykollégiumának lakói is megismételték. Amikor országaink válogatottjai mérkőztek, serpenyőkkel estek egymásnak a csajok. Később kiderült: semmit sem konyítanak a labdarúgáshoz. Mégis nagy cirkuszt csapott belőle a szeku, visszhangzott a bajtól a város.

A vegyes házasság ritka volt. Csak ha elhagyta a falut, akkor keveredett a magyar. Vass Árpí, egy évvel fiatalabb nálam, a helyettes tanárnőbe lett szerelmes. A lány el is vitte városra. Gyermekük nem beszélnek magyarul. Ez nagy keserűséget okozott a nagyapának, bár nem biztos, hogy Vass Jóska bácsi emiatt akasztotta fel magát.

Ferke bátyám, nagyapám Zsuzsa húgának a nagyobbik fia utálta a románokat. Dehát Dicsőszentmártonról már Jókai megírta, hogy dicsőnek se dicső, szentnek se szent, s Mártonnak is csak Marci. Mára már csak valami hétezer magyar él ott, a negyvenezres városkában. Mimi tántinak nagyon tetszett a göndör hajú, szőke sportember. Le sem is szállt róla. Ferke bácsi ott lakott az apósáéknál. Ő kizárólag magyarul beszélt a háziakkal, azok vele, a feleségét kivéve, kizárólag csak románul. Ilonka nevű lánya jól megtanult magyarul, de nem magyarhoz ment férjhez.

Emiatt mindig kolerikus hangulatban találtam Ferke bácsit.

Rokonságunkban van még egy másik „interetnikus” eset. A Mezeieket egyik nagybátyjuk vette magához, miután apjuk odamaradt a világégésben. Anyjuk legkisebb gyermekével messze elkerült, túl a Kárpátokon, az Ókirályságba, a Regátba. Ott sokféle foglalkozást kipróbált. A szocialista munkatáborokban vezetőket hegesztett, aztán hegyi üdülőt igazgatott, végül egy idős elvtárs feleségül vette, és egy román városban fejezte be földi pályafutását, méghozzá idejekorán, baleset következtében.

A gyermek tizenégy esztendőse lehetett akkor, és a nagybácsi visszahozta a családba. Mesterséget tanult, kitűnő kőművessé képezte magát. Szorgalma és pontossága az építőipari vállalat egyik leginkább megbecsült munkásává tette.

De Jani bácsi egy kukkot sem beszél magyarul. Testvérei mindig ezen a nyelven beszéltek, nagybátyja pedig kétségbeesetten próbálta megtanítani anyanyelvére. Nem sikerült. Mert az édesanyja nem magyarul beszélt vele kisfiú korában. Jani bácsi nem gyűlöli a magyarokat, hiszen maga is magyar, mindent megért, amit beszélnek a környezetében, és mindenre románul válaszol. A lehető legkedvesebben. Ráadásul szász asszonyt vett feleségül, de olyant, aki már csak törve beszélt a németet. Ők egymás között románul beszélnek. Egyetlen fiukat, Jancsit a rokonság és a szomszédbeli magyar gyermekpajtások hamar megtanították a magyarra, szaporán beszél magya-

rul, jól érezhető román akcentussal, minduntalan román szavakat keverve mondanójába, olyan nagy hangon, mintha övé volna egész Erdély.

Lehet, igaza is van.

A románokkal egyenrangú félként értekezik, mert édesapjától felcsípte az oltyán beszéd szaporaságát. A régi románok, a görög katolikusok, tudtak írni-olvasni magyarul. A mai idősebbek, a 60-70 évesek is jól beszélnek, írni nem tudhatnak, mert ők kizárólag román iskolába jártak. 1918, Trianon óta a falu (Dél-Erdélyhez tartozván) román impérium alatt van. A fiatalabbak, a 30-40 évesek a falu a-zó tájszólásában beszélnek magyarul, nem szégyellik, csak idegenek előtt óztkodnak a magyar szótól, tudják: ez paraszti beszéd, az irodalmi magyart nem ismerhetik. De lakodalom, keresztelő, temetés nem lehet már meg egymás nélkül. Ma a két nép annyira egymásra van utalva, hogy sírásásra is alig kerül ember a rokonságból, egymást segíti a magyar és a román, a kölcsönösség alapján.



Erdőcsinádi emlék

Málnási Ferenc
Erdélyi anyanyelvoktatás —
irodalmunk tükrében
VI.

Anyanyelvoktatásunk a Habsburg-birodalomban (1713–1830),
a reformkorban, a forradalom és szabadságharc korában (1830–1849),
a Habsburg önkényuralom idején (1849–1867) az anyaországi
oktatási rendszerbe tagoltan

II.

Ebben a csendességben vizsgáljuk meg a modern nemzet és az etnikumok viszonyát, *Kosáry Domokos* tanulmánya alapján!

A XVIII. század végén a francia forradalom elsöpörte az uralkodói abszolutizmust és a feudális kiváltságokat. A polgárság a nemzet nevében saját kezébe vette a francia nép, a társadalom, az állam irányítását. Az állam határain belül elvben egy nemzet élt, a francia, egyetlen hivatalos nyelv volt, a francia. Így született a *polgári nemzeti állam*. A valóságban e francia államon belül is éltek olyan etnikai elemek, amelyeknek úgy kellett a francia nyelvet megtanulniuk. Ez a polgári nemzeti állam lett mintaképe a kelet-közép-európai népeknek is, bár nem rendelkeztek saját, független, egységes állami szervezettel, s a történetileg kialakult politikai határok még kevésbé feleltek meg az etnikai határoknak.

A *magyar nemesség* is természetesnek tartotta, hogy régi, történeti államának keretei között valósítsa meg a *polgári nemzeti államot*. Pedig ekkor a magyar etnikum az összlakosságnak — Horvátországot, Erdélyt és a katonai Határőrvidéket is beleszámítva — csak kb. 40 %-át tette ki. Erdélyben románok, szászok, Magyarország északi részén szlovákok, sokféle elszórtan németek, délnyugaton horvátok, délen szerbek, északkeleten rutének (kárpátukránok) és helyenként más, kisebb etnikai elemek is éltek. A különböző etnikumok nemcsak tömbökben, hanem sok helyen egymásba ékelődve, mozaikszerűen, olykor távolabbi csoportokban, vagy éppen egyazon településen is keverten éltek. Sőt, néhol nemcsak egymás mellett, hanem egymás fölött is, különböző társadalmi rétegekben. A váro-
